



Af Peter Mortensen

Peter Mortensen er uddannet ved The Johns Hopkins University i USA og lektor i britisk og amerikansk litteratur og kultur på Aarhus Universitet. Han interesserer sig bl.a. for de måder, hvorpå engelsksprogede forfattere fra romantikken og fremefter har beskæftiget sig med natur, miljø, landskab og økologi.

## Ecopoetry – engelsksproget samtidsdigtning om planetens fremtid

### Genrekarakteristik

Økopoesi (“ecopoetry”) er en form for digtning, som mere eller mindre eksplicit tager afsæt i miljøproblematikken, og som poetisk adresserer forskellige aktuelle miljøspørgsmål som global opvarmning, skovrydning, ressourceudtømmning, luftforurening, forgiftning af undergrunden eller udryddelse af dyrearter. Økodigte er oftest skrevet ud fra en akut krise- og risikobevindsthed og båret af et økologisk, helhedsorienteret verdenssyn: “Ecopoetry goes beyond traditional nature poetry to take on distinctly contemporary issues [...] Ecopoems dramatise the dangers and poverty of a modern world perilously cut off from nature and ruled by technology, self-interest and economic power” (Astley 2007: ix).

Miljøproblemer er i sagens natur grænseoverskridende, og det samme kan siges om økopoesi, som rigtignok ikke er en isoleret engelsksproget tradition. Der findes ikke nogen officiel grøn dansk litteraturhistorie, men ifølge min egen forståelse begynder den danske økodigtning med digtere som Jeppe Aakjær og Thøger Larsen omkring århundredeskiftet. Thorkild Bjørnvig, den største danske økodigter, begyndte at skrive digte om miljøspørgsmål med sit digt fra 1959 om lappedykkeren, der er blevet fedtet ind i en olieplet. Bjørnvig skabte i 1970’erne og 1980’erne sin egen genre i en række udgivelser af det, som han kaldte “miljødigte”, i øvrigt stærkt inspireret af engelsksprogede digtere som Robinson Jeffers og Ted Hughes. Senest har vi på

dansk set udgivelsen *Hallo – jeg er vejret* (2008) med bidrag af en række nulevende danske digtere, udgivet med støtte af Klimaministeriet og forord af Connie Hedegaard.

I den engelsktalende verden flourer økopoesi i udpræget grad, hvilket måske er lidt paradoksalt, hvis man betænker angelsaksiske nationers sendrægtighed, f.eks. i tilslutningen til internationale klimaaftaler. Men blandt engelsksprogede universiteters “økokritikere” diskuterer man for tiden indgående, om digte har en særlig evne til at italesætte miljøspørgsmål på en menneskeligt vedkommende måde, og hvori denne evne i givet fald består. Der er desuden udkommet adskillige ambitiøse engelsksprogede antologier, som forsøger at indkredse økodigtet som en distinkt genre. Den vigtigste og vægtigste heraf er nok Neil Astleys *Earth Shattering* (Bloodaxe Press, 2007), som leverer en genrekarakteristik med både historisk dybde og international spændvidde.

### Naturlyrik vs. økopoesi

At digtere sværmer for naturen, er selvfølgelig ikke nyt – snarere tværtimod. I det mindste siden romantikken har engelsksprogede digtere kredset om menneskers forhold til naturen, og der er en særdeles stærk tradition for romantisk og post-romantisk naturlyrik i både britisk og amerikansk litteratur, fra Wordsworth og Coleridge til Keats, Shelley, Whitman, Dickinson, Robert Frost osv. Litteraturhistorisk set udspringer øko-

poesien af den romantiske naturlyrik, men slægtskabet er ingeniørlunde direkte eller ukompliceret. Økodigtere benytter sig typisk af markante kunstgreb fra det, som M.H. Abrams kaldte "the greater romantic lyric", men økopoiesien går også i dialog med den romantiske tradition og sætter spørgsmålstegn ved dens præmisser, som illustreret af nedenstående modsætninger.

Romantisk naturlyrik er	Økopoesi er
naturbeskrivende	naturproblematiserende
idyllisk	anti-idyllisk
pastoral	post-pastoral
antropocentrisk	biocentrisk
lokalt baseret	"glokalt" orienteret
apolitisk/eskapistisk	politiserende/didaktisk
religøs/panteistisk	videnskabelig/økologisk

Økopoiesien genfortolker romantikkens motiver og metoder i lyset af den videnskabelige økologis mere sofistikerede forståelse af komplekse samspil i naturen og på baggrund af de seneste 200 års erfaringer med modernisering, industrialisering, urbanisering og alle de hertil knyttede problemstillinger. Forholdet mellem romantik og økodigtning er dog mere kompliceret end her skitseret, for der er talrige eksempler på gammel romantisk digtning, som f.eks. Wordsworths digt "Nutting" fra *Lyrical Ballads* (1800),



*Little Sparta - CLAUDI*

som foregriber den mere komplekse, kritiske og selvrefleksive naturforståelse, som karakteriserer økopoiesien. Man skal heller ikke glemme, at selve økologibegrebet har en lang og kompleks historie. Begrebet økologi defineredes ganske vist først af den tyske zoolog og Darwin-discipel Ernst Haeckel i 1869, men forestillinger om "nature's economy", som på mange måder anteciperede den senere videnskabeligt funderede økologi, cirkulerede allerede i den romantiske periode. Således kredser Coleridge i digtet "The Eolian Harp" (1796) om noget, som han kalder "the one life within us and abroad".

### Kritisk forståelse

Der er som sagt en stærkt stigende kritisk interesse for økolyrik, men der hersker også i den akademiske debat en vis uenighed om, hvordan genren mere konkret skal forstås og defineres. Der er bred enighed om, at ikke ethvert digt, som på en eller anden måde "handler om" naturen, bør karakteriseres som et økodigt – men hvad er det så, der gør forskellen? Den amerikanske kritiker J. Scott Bryson, som har redigeret den første samlede introduktion til genren, peger på tre centrale genrekendetegn:

1. An emphasis on maintaining an ecocentric perspective that recognises the interdependent nature of the world.
2. An imperative toward humility in relationships with both human and non-human nature.
3. An intense scepticism concerning hyperrationality [...] that usually leads to an indictment of an overtechnologized world and a warning concerning the very real potential for ecological catastrophe. (Bryson 2002: 7-8)

Bryson skitserer en økopoetik, hvor definitionen på økopoesi kommer til at handle ganske meget om de emner, som digtere tager op og de budskaber, meninger og holdninger, som de bringer til udtryk. Bryson og andre økokritikere ønsker at gøre op med forestillingen om, at digtet er et kunstigt konstrukt, som eksisterer i sit eget uni-

vers, konstruerer sin egen rent sproglige virkelighed og reflekterer en rent menneskeskabt virkelighed. Digte er virkelige, og de handler om virkelige ting i den virkelige verden, og ifølge Brysons definition er der i høj grad brug for digtere, som forholder sig til virkeligheden, og som brænder for det, de skriver om. Faldgruben ved denne type poetik er naturligvis “the didactic fallacy”, altså at forståelsen af det rent digteriske nedtones til fordel for, hvorvidt digtet udtrykker de ‘rigtige’ civilisationskritiske synspunkter. Men ifølge Bryson er der ikke tid til formalistiske finesser: Faren for, at man som digter eller kritiker kommer til at fremstå bedreviddende, moraliserende eller frelst, er væsentligt mindre akut end risikoen for, at man gør sig selv irrelevant ved ikke at adressere menneskecivilisationens trussel mod planetens biologiske liv.

Et noget anderledes perspektiv finder man hos briterne Jonathan Bate i bogen *The Song of the Earth* (2000). Bate er især inspireret af filosoffer og fænomenologer som Merleau-Ponty, Gaston Bachelard og især Martin Heidegger. Bate tager afstand fra forestillingen om, at økodigte indeholder særlige budskaber om særskilte emner. Han stiller sig også tvivlende over for, om digte eller litteratur direkte kan overbevise mennesker til at udvise en mere økoforsvarlig adfærd eller i det hele taget påvirke dem ved hjælp af argumenter el.lign.:

Ecopoetry is not a description of dwelling with the earth, not a disengaged thinking about it, but an experiencing of it [...] Ecopoetry is not synonymous with writing that is pragmatically green: a manifesto for ecological correctness will not be poetic because its language is bound to be instrumental, to address questions of doing rather than to ‘present’ the experience. (Bate: 42)

Bates poetik tager i stedet udgangspunkt i ældre formalistiske forestillinger om digtets formelle enhed og organiske sammenhæng, som han kobler til selve økologiens grundtanke – at alting

hænger sammen i komplekse og ustabile sammenhænge, og at enhver påvirkning af et delelement uvægerligt vil forstyrre den samlede helhed. Det afgørende for Bate er ikke, hvad digte udsiger, men hvad de skaber, eller hvordan de skaber. Økodigte handler ikke blot om miljøet, de danner selv sammenhængende miljøer – sproglige økosystemer, om man vil. Et digt kan siges at være ‘økologisk’, ikke når det giver os dårlig samvittighed over vores dekadente forbrugerlivsstil eller fortæller os om den økologiske livsstils lykkeligheder, men når det som f.eks. Keats’ “To Autumn” konkret og sanseligt illustrerer, hvordan man selv som læser altid allerede er involveret i sammenhænge, som man ikke selv er herre over og kun til dels kan overskue. Hvis økodigte kan påvirke menneskers måde at være i verden på, er det altså ikke, fordi de kan angive en bedre måde at indrette verden på, men snarere fordi de giver en stærk oplevelse af, hvordan tingene i denne verden hænger sammen.

### **Nogle spredte bemærkninger om fire levende engelsksprogede økodigtere (og en enkelt død)**

Her kan i sagens natur kun blive tale om stikord til overfladisk karakteristik af et meget sparsomt, meget selektivt, idiosynkratisk udvalg af digtere fra forskellige lande, som hver især repræsenterer forskellige økopoetiske tendenser. Idet jeg fokuserer på nulevende forfattere (med en enkelt undtagelse), tillader jeg mig at udelade Ted Hughes (1930-1998), den formentlig mest indflydelsesrige engelsksprogede økodigter i det 20. århundrede, som gjorde sig gældende på begge sider af Atlanten. Fælles for alle nævnte digtere er, at de nok har noget på hjerte, men at de samtidig skriver digte, der fungerer som digte.

### **Seamus Heaney (1939-)**

Det er formentlig en tilsnigelse at kalde den nordirske nobelpristager fra 1995 en økodigter, for han har aldrig ladet sig spænde for nogen ideologisk vogn. Men Heaney har fastholdt, måske mere konsekvent end nogen anden nulevende digter, at digningen har en positiv, helende rolle



at spille i den destruktive moderne teknologiske civilisation – en rolle, som han betegner med ordet “redress”.

Heaney voksede op på en gård i Nordirland og er forblevet en meget jordbunden digter med en stærk interesse for landet. Det er dog ikke så meget naturen i sig selv, der interesserer Heaney, som det er menneskers samspil med naturen. Heaney er bl.a. en af de få digtere, som kan skrive rørende og vedkommende om, hvad det vil sige at drive landbrug, heriblandt årstidsspecifikke arbejdsprocesser og forarbejdnings teknikker, brug af værktøj, husdyrhold m.m. (f.eks. “Digging”, “Churning Day”).

I nogle af Heaneys seneste digte sporer man en stigende nervøsitet om fremtiden. I *District and Circle* (2006) kredser Heaney således om mere eksplicit politiske temaer som krigen mod terror og i digtet “Höfn” om den globale opvarmning, som illustreres af en smeltende islandsk gletsjer. Den nordiske interesse er genkendelig fra 70’ernes berømte møsefunddigte (“Punishment”, “The Grauballe Man”, “The Tollund Man” osv.)

og Heaneys gendigtning af det oldengelske epos *Beowulf* (2000). Men “Höfn” er alligevel umiskendeligt et digt om klimaforandring, et emne, som forholdsvis få digtere indtil videre har kunnet tackle med succes.

### Les Murray (1939-)

Australieren Murray er på mange måder sammenlignelig med Heaney, både fordi han er en lyrisk sværvægter i nobelprisklassen og på grund af hans personlige baggrund, hans brug af sproget og hans lokale forankring. Murray identificerer sig på romantisk vis med landet i modsætning til byen, og han ynder at skrive om jordbundne typer, forholdet til familien og hjemstavnen, arbejdet med jorden osv.

Murray har et særdeles ambivalent forhold til sit hjemland. På den ene side er han ubetinget Australiens nationaldigter, har gjort sig selv og sin digtning til et symbol på selve den ubetingelige australske nationalkarakter (som han kalder “sprawl”). På den anden side har han forholdsvis nådesløst kritiseret den måde, hvorpå australier-

ne, netop i kraft af denne pionerånd, har mis-handlet deres miljø og bragt sig selv på randen af adskillige miljøkatastrofer.

Murray er ikke nem at placere inden for miljødebatten (som er heftig i Australien) på det komplekse spektrum af 'grønne' positioner. Han nøjes ikke med at forholde sig til ødelæggelsen af naturen, men går samtidig i rette med urbane grønne for ikke at tage socialt hensyn til de mennesker, som bliver ramt på deres levebrød af naturfredning. Som noget forholdsvis sjældent hos hvide australske forfattere har han desuden en udpræget sympati for indfødte australiere, hvis verdenssyn han forsøger at inddrage på forskellig vis.

Murray er blandt meget andet en uforlignelig betragter af den ikke-menneskelige verden, f.eks. i hans berømte digt om emuen, den australske nationalfugl. Murray kan som få andre tilside-sætte sit menneskelige perspektiv og indleve sig i andre livsformer (hvad Keats kaldte "negative capability"). Han har en stærk genuin interesse for biodiversitet, som kan tolkes i lyset af hans religiøse udgangspunkt (Murray er troende og praktiserende katolik) eller i forlængelse af evolutionsbiologen E.O. Wilsons "biophilia"-tese, som hævder, at det er naturligt for mennesker at knytte sig til andre levende væsener.

### Gary Snyder (1930-)

Hvis økodigtningen har en 'grand old man', som stadig er aktiv, tilhører titlen formentlig Gary Snyder, den utrættelige digter, kritiker, samfundsdebattør, miljøforkæmper, deltager i amerikansk og californisk miljø- og kulturpolitik, talsmand for indfødte folks rettigheder og i det hele taget samlende kultfigur for de brogede subkulturer, som udgør det Birkenstock-bærende alternative Amerika.

Snyders poetiske projekt kan kort opsummeres som et forsøg på at udvikle et poetisk idiom, som kan registrere og behandle de temaer og problemstillinger, som han mener tidligere har unddraget sig digternes opmærksomhed: den eskalerende udstødelse af vilde og uberørte naturområder, den vestlige kapitalismes og forbru-



*Little Sparta - Grove above Lochan Eck*

gerismes verdensomspændende sejrsgang, kulturens omsiggribende sted- og rodløshed og ikke mindst nødvendigheden af at beskytte truede plante- og dyrearter og udvikle en ny menneskelig forankring i konkrete steder, miljøer og økosystemer.

I stedet for at skrive meditativ naturlyrik à la Whitman eller Frost har Snyder udviklet en eklektisk og hybridiseret sprogbrug, som trækker på en lang række forskellige kulturelle ressourcer ud over den lyriske tradition, heriblandt komparativ mytologi, antropologi, sprogvidenskab, geologi, marxisme, feminisme, populationsbiologi og studiet af indfødte folkeslags ikke-skriftbårne litterære traditioner (en disciplin, som han kalder "ethnopoetics"), og som desuden knytter an til diverse ikke-vestlige åndeligt-religiøse traditioner.

Et sted at begynde er *Turtle Island* (1974), som gav Snyder Pulitzer-prisen for poesi, og som bl.a. inspirerede Bjørnvg. "Turtle Island" er Snyders forslag til et alternativt, indiansk inspireret navn, som signalerer en ny fornemmelse for sted samt muligheden for en genopdagelse eller genbeboelse ("reinhabitation") af det nordamerikanske kontinent.

### Peter Reading (1946-)

Englænderen Peter Reading kan passende repræsentere det, som man kan kalde den økoapokalyptiske skole i samtidsdigtningen. Reading er en

meget produktiv, belæst, original og teknisk dygtig digter, som blandt andet kan lide at bruge klassiske metriske former.

Reading har gjort undergangsvisionen til sin yndlingsgenre. Siden begyndelsen af sin karriere har han været fuldstændig besat af død, undergang og civilisatorisk kollaps. Han dyrker en særlig form for britisk kulturpessimisme, som bl.a. går tilbage til historikeren Edward Gibbon (*The History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, 1776-1789) og Thomas Hardy (*Jude the Obscure*, 1895). Han er stærkt optaget af forestillingen om entropi eller varmedød, dvs. ideen om, at hele universet bevæger sig mod et statisk og udifferentieret nulpunkt.

Reading har stærke videnskabelige interesser og har desuden været naturelsker og ivrig ornitolog siden sin tidlige ungdom. Han kortlægger med morbid akkuratesse, hvordan den ene fugleart efter den anden forsvinder, og hvordan naturen i Storbritannien (og andre steder) bliver mere og mere forarmet.

Desuden er Reading overbevist om, at menneskeheden er en truet race, og at det er menneskeheden selv, som (måske uforvarende) har dømt sig til udslettelse. Han skriver tit som om den udslettelse allerede havde fundet sted, og hans digte tenderer selv mod en form for selvudslettelse. En af hans digtsamlinger bærer f.eks. titlen *C*, hvilket står for *Cancer*, en anden hedder *Ob.*, hvilket er en forkortelse for "obituary", og den seneste samling fra 2005 bærer titlen *-273.15*, hvilket er en henvisning til det absolutte nulpunkt, den lavest mulige temperatur, hvor al molekylær aktivitet går i stå.

### **Ian Hamilton Finlay (1925-2006)**

Skotten Hamilton Finlay begyndte med at male og skrive noveller i løbet af 1960'erne, men bevægede sig hurtigt over i retning af en poetisk konkretisme, hvor han behandlede ord som fysiske objekter, der kan flyttes rundt og organiseres på forskellig vis. Hamilton Finlay har gentagne gange sprængt rammerne for sin æstetiske pro-



duktion. Han har undersøgt litteraturens rumlighed og stoffighed og udforsket, hvordan digte kan danne og indgå i miljøer.

Hamilton Finlays største kunstværk er utvivlsomt haven Little Sparta nær Edinburgh, som han begyndte at indrette i 1966 – en højst uforlignelig have, hvor Hamilton Finlay og hans kone kombinerede beplantninger, vandløb, klassicistiske skulpturer og poetiske inskriptioner i sten, metal og træ, arrangeret i nogle meget komplekse og overraskende kombinationer. Little Sparta er en filosofisk have, fyldt med komplekse symboler, som maner til refleksion over hele den vestlige modernitet og dens historie. Den er til lige et sted, hvor digtningen i bogstaveligste forstand bliver ét med naturen.

Jeg vil afslutningsvis citere Finlays digt "Estuary" som eksempel på et (synes jeg) vellykket økodigt:

RUSH SEDGE COUCH MARRAM BENT  
 CURLEW WHIMBREL GULL LAPWING TERN  
 ESSO MOBIL BP EXXON SHELL

Fem græsser, fem truede kystfuglearter og fem multinationale olieselskaber: Her har vi et digt om natur, udvikling og forurening, som nok er værd at læse ved afslutningen af den billige olies tidsalder – et digt som udfordrer læseren til at overveje hvad der er vigtigt i livet, men rigtigt nok også et digt som selv arbejder økologisk med sproget.

### Nogle flere økodigtere fra det 20. århundrede

Fleur Adcock, A.R. Ammons, Neil Astley, Margaret Atwood, Wendell Berry, Elizabeth Bishop, Edwin Brock, John Burnside, David Constantine, David Craig, James Dickey, Mark Doty, Helen Dunmore, Max Garland, Joy Harjo, Jim Harrison, Robert Hass, John Heath-Stubbs, William Heyen, Linda Hogan, Ted Hughes, Kathleen Jamie, Galway Kinnell, John Kinsella, Denise Levertov, Phillip Levine, William Matthews, W.S. Merwin, John Montague, Mary Oliver, Simon Ortiz, Alice Oswald, Don Paterson, Mario Petrucci, Peter Redgrove, Pattiann Rogers, Co-

lin Simms, William Stafford, Anne Stevenson, Arthur Sze, Chase Twitchell, David Wagoner, Heathcote Williams, James Wright

### Nogle antologier

- Abbs, Peter: *Earth Songs: A Resurgence Anthology of Contemporary Eco-Poetry*. Chelsea: Green Books 2002.
- Astley, Neil: *Earth Shattering: Ecopoems*. Highgreen: Bloodaxe Press 2007.
- Bosselaar, Laure-Anne: *Urban Nature: Poems about Wildlife in the City*. Minneapolis: Milkweed 2000.
- Burnside, John; Maurice Riordan: *Wild Reckoning: An Anthology Provoked by Rachel Carson's Silent Spring*. London: Gulbenkian 2004.
- Oswald, Alice: *The Thunder Mutters: 101 Poems for the Planet*. London: Faber and Faber 2005.

### Nogle kritiske studier

- Bate, Jonathan: *The Song of the Earth*. Cambridge: Harvard University Press 2000.
- Bryson, J. Scott: *Ecopoetry: A Critical Introduction*. Salt Lake City: University of Utah Press 2002.
- Buell, Lawrence: *Writing for an Endangered World: Literature, Culture, and Environment in the U.S. and Beyond*. Cambridge: Harvard University Press 2001.
- Coupe, Laurence: *The Green Studies Reader: From Romanticism to Ecocriticism*. Abingdon: Routledge 2000.
- Elder, John: *Imagining the Earth: Poetry and the Vision of Nature*. Urbana: University of Illinois Press 1985.
- Felstiner, John: *Can Poetry Save the Earth? A Field Guide to Nature Poems*. New Haven: Yale University Press 2009.
- Garrard, Greg: *Ecocriticism*. London: Routledge 2004.
- Gifford, Tery: *Green Voices: Understanding Contemporary Nature Poetry*. Manchester: Manchester University Press 1995.
- Taplin, Kim: *Tongues in Trees: Studies in Literature and Ecology*. Chelsea: Green Books 1989.